

Néhány esti kérdés A regresszió és a progresszió kölcsönösségéről

Nádas Péter

Berlusconi populista őrjöngése idején többször megpróbáltam kiszedni olasz ismerőseimből, hogy miből táplálkozik a Cavaliere népszerűsége. Legalább világosabban látni. Ha egyszer a népet még akkor sem lehet leváltani, amikor a politbüro tagjai szívesen választanának másikat. A jelenség ismert volt az antikvitásban is, a szabad athéniak és a szabad rómaiak kedélye is erősen csapongott. Amit tegnap helyeseltek, ma elvetették. Demokráciára minduntalan jött a diktatúra. Ám ha valaki a népfelség elvének a híve, akkor hogy ne tartaná tiszteletben a nép akaratát. Más kérdés, hogy motivációját érti-e. Más kérdés, hogy a döntést helyesli-e. S ha nem helyesli, akkor ugyan mit csináljon, ez is az esti kérdések közé tartozik. A nagyorosz érdekeket titkosszolgálati eszközökkel űző Putyin népszerűségének összetevőit talán értem. Annak idején Slobodan Milošević népszerűségét is érteni véltem. A lehengerlő többség adott esetben egy minden hájjal megkent, betegesen hazudozó gazembert választ magának.

S akkor a demokratikus választás, önmagában, netán mégsem lenne a demokrácia egyetlen elégséges feltétele. A népfelség híve, amikor megvizsgálja, hogy miből ered a helyi vagy akár a globális populista fordulat, milyen tanulságokkal szolgál a demokráciára nézve, ezt a kérdést sem tudja elkerülni. Ha egyszer a választók többsége olykor megelégedi a sok kis tolvaj oligarcha támasztotta káoszt, az államgépezetet felőrlő, az állampénztárt széthordó korrupciót, s inkább diktátort kíván, egy erős embert, aki majd rendet rak, akkor jön a regresszív fordulat. A demokrácia tartósságának a magasan fejlett ipari társadalmakban talán nagyobb az esélye, gondolná az ember. Ahol az urbanitás alacsonyabb szintű, s nem demokratikus forradalomban épültek ki intézményei, hanem szükségből, jobb híján, egy diktatúra összeomlásának kellős közepén, ott a demokrácia, úgy látom, még fejlődésének progresszív fázisában is inkább formálisan működik. Illetve addig tartja formáját, amíg a korrupciós rendszerek ki nem eszik a belsősegeit. Ezeknek a földalatti rendszereknek a rendőrség, az ügyészség, a bíróságok tevéleges segítségére van

szükségük a művelethez. S ha tegnap némi baksis fejében megkapták ezt a segítséget, mert vállalkozásukban számolhattak a demokratikus pártok aktív támogatásával, akkor senkinek nem kell csodálkoznia, hogy mára üres burok maradt a demokrácia. Demokráciához azért demokraták is kellenek. Az önmagát szívesen ártatlannak ábrázoló korrupt állampolgár egy szép napon arra ébred, hogy most már biztosan mindenki sógorát és komáját magához emelte az államapparátus, ám az irányítást a szervezett bűnözés vette át. Ebből a bűnözői rendszerből viszont ki van rekesztve. Korábban kellett volna felébrednie.

De hiszen a korrupciós rendszerek még egy magasan fejlett ipari társadalomban is alaposan ki tudják kezdeni a demokratikus intézményeket. További csöndes esti kérdés, hogy működik-e még egyáltalán a híres amerikai demokrácia. A 'hedge fund'-ok, a derivátum kereskedők és a befektetési bankok tartósan törvényen kívüli működése nem tesz különbséget világos nappal és sötét éj között. Computerrel, algoritmusokkal, akár automatikusan vezérlik a börtönt. A legjobb matematikus elmék tervezik programjaikat. A személytelen, interkontinentális rendszer olyan csillagászati összegeket lop ki az amerikai és európai adófizetők zsebéből, amihez képest a honi korrupció hozadéka tüpézn. Ha egy piramisjátékban valakinek nyeresége támad, az szükségszerűen a többiek vesztesége. A közgazdászok hiába igyekeznek a pénzpiacokat a reális gazdaságról leválasztani. A pénzpiacok törvényen kívüli működése nem tisztít meg semmit. Izolált értelmével növeli a távolságot látszat és valóság között. Azaz pénzpiaci terméknek nevezett konstrukcióival legitímálja a bűnözést. További adóssághalmozásra készíti a kormányokat. S amikor a kamatok megfizetésére kerül sor, akkor a felvilágosult nemzetek immár szügyig populista kormányai saját népességük legtehetősebb rétegeitől vonják el a csillagászati módon növekvő summa esedékes részletét. Amelynek egészét végül is soha senki nem fogja tudni megfizetni. Illetve a nyilvánvaló rablást úgy teszik jóvá saját népességük szemében, hogy a hiányzó összeg egy részét a világ legszegényebbjeitől, a harmadik és a negyedik világtól rabolják el. Ha beérett a termés, amikor elpusztítottak egy földrészt, mondjuk Afrikát, akkor határaikat legfeljebb szögesdróttal körbezárják, és parancsot adnak parti őrségeiknek, hogy minél kevesebb hajótöröttet vegyenek észre vagy minél kevesebbet halásszanak ki a tengerekből. A szabad rablás persze az élőlények régi ötlete. Az erősebb kutya baszik elgondolásban sincs semmi új. A legfelvilágosultabb hatalmak populista kormányainak egyetlen új ötlete támadt: nem nyomják a pénzt, nem támasztanak inflációt, az inflációval ugyanis megzavarnák a befektetők finnyás és haragra kész névtelen hordáit, hanem deflációval szedik le a betétesek számláiról az esedékes összeget. A befektetők elektronikusan szervezett hordái, ennyi előző-

kenységért nem adnak semmit cserébe, ellenkezőleg, húzzák az orrukat, és tovább tekernek az adósságspirálon. Immár nem csak egyes nemzetek, hanem egész földrészek politikai stabilitását rengetik meg fenyegetéseikkel. Így kényszerítik ki a demokratikusan megválasztott kormányok fizetési garanciáit, amelyek mögött épp úgy nincs se munka, se arany, se tartalék, mint ahogy a befektetők pénze is virtuális. De mindenki föllélegzik a börzén, hogy lám most megint megnyugodtak az édes befektetők. Legalábbis ma délutánra. Ha a befektetők nem fektetnek be még ma délután, akkor holnap reggelre kiderül, hogy pénzüik régen levegővé változott, és kezesként a populista kormányok is levegőt ígértek.

A demokrácia játékszabályai közé szintúgy aligha lehetne beemelni az állampolgárok magánbeszélgetéseinek és elektronikus levelezésének adópénzből finanszírozott intézményes lefülelését, tárolását, titkos szempontok szerinti feldolgozását. Vagy ugyanezen titkos satullárból a lehallgatási és kifürkészési hálózat pénzelését az egész földgolyón, amit semmiféle nemzetközi szervezet, egyetlen nemzeti parlament sem szabályozott. Ellenőrzésére sem lenne képes. Ezek a beláthatatlanul nagy apparátusokat mozgató szisztémák, hogyan ne rengetnék meg a demokrácia jogrendjét. Nemcsak megrengetik, hanem olyan képzetet keltenek, hogy titokban végül is mindenki bűnöző vagy gonosztevő, csak éppen nem mindenki engedheti meg magának, hogy akkor is bűnöző maradjon, ha titka már nyilvános. A magam szakmájának szabályai szerint a szokásrend megrendültségnek ezt az elemét látom a legveszélyesebbnek. A börzén változik a kurzus, a működési vázlat azonban mindig tartósabban marad fenn a tudatban, mint az eseti működés tényei.

Mert értem én, hogy miért kell annyi embernek békés estéken, meghitt családi körben, sör és csoki mellett, ilyen mértéktelenül sok bűnügyi történetet és infantilis rémtörténetet konzumálnia. Értem én, honnan e műfajok reneszánsza. Egy olyan kétosztatú társadalom realitásának legitimációjára készítik fel az elmét, amelyben az általánosan elterjedt és mindenhová behatoló bűnözés az egyetlen úr. Az ember bűnöző. Ami még igaz is lehetne. Miközben a populációt megerősítik abban a műfajnál jóval ősbibb, mágikus illúzióban, hogy isteni tulajdonságokkal rendelkező személyek, mindezt racionális gondolkodásuk és a modern technika segítségével átlátják és leleplezik. Amit a statisztika közel sem igazol. Pszichológiai értelemben maga a műfaj vált a bűnelkövetés bagatellizálásának és a társadalom infantilizálásának fontos eszközévé. De nem értettem mégsem, hogy az intelligenciájukról messze földön híres olaszok, ugyan mit várnak az iparilag magasan fejlett, iparilag szélesen tagolt államukban egy halálra liftingelt ripacstól. A Duce idomtalan árnyéka ült a vállán, s így különösen szemérmetlen volt a népszerűsége. S erre vajon miért éppen egy másik bohóc, Beppe Grillo őrjöngése a válaszuk.

Az volt a határozott benyomásom, hogy olasz ismerőseim sem értik. Legalábbis nincs épkezláb ötletük. Vagy nem akarják velem megosztani, mert nemzetükre nézve lenne sértő. Szemérmes patriótaként mégsem mondhatják ki hangosan, hogy szeretett népük körében sajnos többségbe kerültek az idióták. Én sem mondanám. Demokráciafelfogásuk gyengéin tőprengtek, a demokrácia gyöngéin, népoktatásuk deficitjén, ám erről is úgy általában, zavarosan, mellékesen.

Zavaruk és visszafogottságuk végül is tetszett nekem. Érzékelhetővé tette, hogy mily nehéz a krumit, didit, csokit, ropit, popot és focit konzumáló sokaságban demokratának maradni. Ám nem telt el sok idő, magam is megkaptam olasz leckémet. Ugyanezeket az előzőeken szemrehányó esti kérdéseket. Ugyan, mi ütött a nagyszerű magyarokba. Miért vetik el így a sulykot. Rettenetet keltő hadseregük hol állomásozik. Nyersanyagkincseiket eddig hol rejtgették. Sokféle válaszom lehetett volna, de a sokat nagy hirtelen nem lehet elmondani. Nem is nagyon akartam. A kérdező németek, amerikaiak vagy franciák többnyire azt akarták hallani, amit ők gondoltak ugyanerről. A magyar kormány tevékenysége nem csak a demokráciát veszélyezteti, hanem biztonsági veszélyt jelent a térségben. Jó, rendben, ha egyszer így van, de mit csináljunk a demokratikus választások eredményével. Tűzzük talán a fülünk mögé. Vagy ha a demokráciában nem ezek az eredmények garantálják a parlament legitimitását, akkor mondanák meg, hogy mi a garancia. Egy kényszeresen sikerre hangolt világban a másik tehetetlenkedése a saját sikerem bizonyítéka lesz. Torzító tükörben látom, hogy milyen jól működik az én kis demokráciám. Egyedül svájci és svéd ismerőseim maradtak óvatosabbak, mentesek a kárörömtől. S válaszként valóban ugyanazt a kínos hümmögést és hamogást produkáltam, amit korábban olasz ismerőseim. Honnan tudjam. Egyetlen egy vagyok a sok közül. Még soha nem voltam magyar kormány. A veszteség, a szenvedés és a bukás vallásos imádatát, a süllyedő nemzet, a nemzethalál, az egyedülvalóság és a szupremácia téveszméinek több évszázados kultuszát, a három félbemaradt modernizációt, az urbanitás évszázadok óta tartósan alacsony fokát, a népegészség és az egészségügy kriminális állapotát, az ingatlanfelhalmozás szenvedélyét, a krónikus tőkehiányt és a befektetési kultúra hiányát, a műveltség krónikusan alacsony szintjét és az indoktrinációs technikák hallatlan bőségét a Tripartitumnál vagy a mohácsi vésznél mégsem kezdek el magyarázni, mert akkor el kell mondanom, honnan jöttek a törökök, hányan voltak, hol van Mohács, ki Werbőczy, honnan folyik a Csele patak, milyen az áradása, miként fulladt bele, miként találtak rá az utolsó magyar királyra.

Ha kérdeznék, válaszolok, ám azóta is csak kész formulákkal tudok szolgálni. Eredeti tőkefelhalmozás a globális tőkeáramlás korszakában nem le-

hetséges. Moderálatlan vadkapitalizmusra premodern restauráció a válasz. S ezzel a válaszával a magyar társadalomfejlődés ismét regresszív fázisához ért. Aminek én nem örülök, nem vagyok a híve, de realitásként el kell fogadnom, hogy nem másként van, s honfitársaim többsége még örül is neki. Ez neki ismerős. Jó ideig ennél a recidívánál fog elidőzni, habár a modernizáció szükségességét furcsa módon most sem fogja megtagadni. A modernizáció igénye a reformkor óta a közmegegyezések egyik legfontosabbika, csak éppen a premodern restauráció igényével nem egyeztethető. Nota bene, a vadkapitalizmus feltételrendszerével sem. S ennek nyomós okát kár lenne azért szem elől téveszteni. A népesség körében mindenütt népszerűvé váló keménykezes ideák fékezik ugyan a modernizáció ütemét, adott esetben vissza is bontják a struktúráit, amit ugyanazon népesség tekint kívánatosnak, amelyik a legmagasabb szintű modernizáció minden áldásából részesülni szeretne. Én erről nem tehetek, ez egy évszázadok óta működő, ciklikusan visszatérő önellentmondás, amit legfeljebb a saját munkámban tudok valamelyest feloldani. Európa nyugati régióiban gyengébben, Európa keleti régióiban erősebben működik a progresszió és a regresszió ellentéte. Európa régióinak különbségét pedig még senkinek sem sikerült áthidalnia, habár elvileg ezt sokan óhajtanák. A rövid, a modernizációnak és a polgári jogoknak elkötelezett progressziós fázisokat, különböző politikai beállítottságú regressziós fázisok követik, ezek igen hosszan kitartanak, s a progresszió majd minden kis eredményét a talpkövéig vissza is akarják bontani. Ritkán sikerül. Hiszen bárki különbséget tud tenni egy Bosch és egy Lehel hűtőszekrény között. Mindenki a Boscht választaná, de kevesen akceptálják a Bosch előállításának feltételrendszerét. A progresszió legmozgékonyabb elméit a regresszió szívesen el is üldözi, ne gondolkodjanak már azon hangosan, hogy miként lehetne az önellentmondást feloldani, amire az ország a szellemi színvonal újabb zuhanásával válaszol. Én a regressziót és a premodern restauráció visszatérő igényét mindazonáltal inkább regionális gondnak látom, nem magyar specialitásnak, habár nálunk tényleg többször emblematikusra sikeredett. Regionális jellege és biztonsági veszélyei miatt áldásosabb lenne a regressziós fázisokat nem kapásból minősíteni, hanem leíró módon közelíteni. Már csak azért is, hogy lássuk, olyan több száz éve ható adottság adja meg alaptónusát, amely az elektronikus modernizáció és a globális pénzmozgások korszakában tényleg fenyegetővé vált, ez pedig a tőke krónikus hiánya. Ahol nem történt meg az eredeti tőkefelhalmozás, ott nincsen tőke, illetve ami van, az nem versenyképes. Amibe az ember a nemzetközi porondon beleütközik, azt nemzeti léptékben, pusztán találatkonysággal nem lehet kiküldeni. Ahol a tőkésosztályt két regresszív rezsimben kifosztották és szétverték, ott nincs burzsoázia.

Hiányát rövid távon viszont meg lehet kerülni különböző előjelű populistá politikai ideákkal.

Az eredeti tőkefelhalmozás, a rendszerváltást követő progresszió első tizenöt évében, a befektetési kultúra híján is végbement az országban. Ennek jegyében, s száz éven belül immár harmadszor strukturálódott újra az egész populáció. Közel sem úgy, ahogy bármikor bárki elképzelte. Az újdonsült nagyiparosok sem így képzelték, a régi rablóvezérek, a hétvégi sufnijaikban veckölődő kádárista kispolgárok sem így képzelték. Modernizációs kísérletének legutolsó, harmadik menetében a magyar társadalom kilépett ugyan az államszocializmus keretéből, valamivel rétegzettebb lett, mint amilyen korábban volt, s ez igazán nagy önerőből megtett lépés tőle, de változatlanul nincs közepe a társadalomnak. Nincs befektethető tőkével és tartalékokkal rendelkező polgári középosztálya. Még ha szociológusaival és politológusaival képzel is valami ilyesmit magának. Eddigi kormányai sem vették észre, hogy milyen veszélyes hiány ez. Saját kis korrupciós rendszereik kiépítése érthető módon elfoglalta őket. Polgárság nélkül polgári társadalom viszont nehezen képzelhető el. Vagy épp úgy néz ki, mint a demokrácia demokraták nélkül. A leggazdagabb magyarok, a korrupciós rendszerekkel kinyert, a legszegényebb adófizetők rovására felhalmozott vagyonkájukkal dörszölhetnek ugyan a tenyerüket, de a világpiacon ezzel a kis tőkéjükkel együtt sem versenyképesek. Pedig a magyar polgári osztály másodszori kialakulása azon áll vagy bukik, hogy miként tudnak itthon befektetni, bírják-e a világméretű versenyt, ki tudnak-e lépni a nagyvilágba, ki tudnak-e alakítani egy olyan termelői és beszállítói rendszert, amely aztán évtizedek, akár évszázadok szorgos munkájával kiadja a befektethető tőkével rendelkező polgári közepre; azaz világpiacon szinten stabilizálni tudják-e nagy erővel kiverekedett kis pozícióikat. Avagy rablott kincseikkel együtt, egyenként, hangosan vagy halkán tönkremennek, s akkor a közjó nem egyszer, hanem duplán sérült miattuk. Most még mindig csak itt kukorékolnak a környéken, ingatlanhalmozáshoz túl sokan, ipari vagy kereskedelmi befektetéshez pedig igen kevesen értenek.

Igaz, a regresszió politikai természetű, ám okai még csak nem is gazdaságiak, hanem elsősorban mentálisak. Korábban én magam nemzeti konzervatívnak neveztem a készülődő regressziót, ma már ennek jogosságával kapcsolatban igen erősek a kétségeim. Talán a nemzeti populizmus fogalmának használata lenne találóbb. A leggazdagabbak piaci érvényesülése érdekében, ami azonos a polgárisodás legbensőbb érdekével, a nemzeti populistá kormány és pártjai komédiát játszanak. Miként a szocialisták korábban, akik a szociáldemokrácia álcáját öltötték fel, ám az egykori állampárt nomenklatúrájából kinőtt, eredeti tőkefelhalmozással foglalatostokó tőkés csoport érde-

keit követték, mégpedig extrémén neoliberais eszközökkel. Politikai csödbe vezette őket a komédiájuk. Csödjüket nem sikerült elismerniük, okait nem sikerült feltárniuk. Különben tudnák, hogy a nemzeti konzervatívoknak nevezett nemzeti populisták sikeréhez leggazdagabb képviselőik pártütésére volt először is szükség. Akik korábban őket támogatták, hiszen nem a demokratikus ellenzékéből, hanem valamennyien az államszocialista nomenklatúrából jöttek. Szabadrablási módszereiket, közgazdasági tudásukat, kapcsolati rendszerüket a harmadik gazdaságból, mi több, a téeszkek melléküzemágaiból hozták, s mentalitásuk a mai napig nem haladja meg egy felvilágosult tsz-elnök szintjét. Én legfeljebb figyelhetem, hogy a nemzeti populista kormánnyal és a nagy nemzetközi konszernekkel vajon mire mennek együtt az általuk közösen iniciált regresszióban. De semmi kétség, a progressziónak pontosan addig ért a takarója, amíg a korábbi kormányok és pártok a maguk földalatti rendszerével, a legteljesebb paritásban, a tőkefelhalmozás érdekében fel nem emésztették a társadalom minden innovatív és finánciális tartalmát.

Saját életemben háromszor éltem át politikai regressziót. Három generáció legjobbjait láttam kitántorogni az országból. Regressziós fázisban az áldott nép különös szerencsében bíz, privilégiumra vár, *deus ex machinában* reménykedik. S miközben kormánya népszínműveket tűz a műsorára, az áldott nép kényszeresen nullára írja kreativitását. Úgysem érdemes. Minek. Valamit majd valakik ügyis juttatnak neki. Az istenáldotta nép pontosan azt teszi nagy tömegben, amit egy neurotikus ember egyénileg. Gondja valódi, drámai és konkrét. Nemzeti burzsoázia nélkül nincs polgári társadalom, ha pedig tartósan nincs közepe egy társadalomnak, akkor tartósan hiányozni fog a polgári építkezéshez elengedhetetlen stabilitása, jogbiztonsága, s ezek híján úgysem lesz semmiféle modernizáció. A neurotikus személy, élete feloldhatatlan konfliktusai elől kényszerképzetei közé menekül. Ahhoz meg minek demokrácia. Valódi helyett ügyis másik országot, másik társadalmat képzel el magának, vagy legalább egy másik társadalom tárgyait szeretné birtokolni, mert az a kényszerképzete, hogy akkor magáévá tudja tenni a másikat. Tipikusan mágikus elképzelés. Immár azt sem lehet eldönteni, hogy ki képzeli. Vajon a populus kényszerképzeteire érzékeny-e a nemzeti populista kormány, vagy a nemzeti populista kormány lépes mézébe ragadt-e bele a népesség. Közös sérültségük okairól nem vehetnek tudomást, s így egymást istenítik és egymást tagadják. Értelmes cselekvés helyett olyan komplikált gesztusokat és rituálékat kell ismételtetniük, melyek a külvilág számára nem értelmezhetők. Folyamatosan mást akarnak, mint amit folyamatosan mondanak, s ezzel egy csapásra elveszítik a saját anyanyelvüket. Együtt izolálódnak. A társadalom belső struktúráit minduntalan kényszeresen át kell írniuk.

Ezektől el kell venniük, azoknak oda kell adniuk. S erre az izoláció imádatában bőven találnak ideológiai indokot: – Bennünket nem ért meg a külvilág.

Minden progressziós fázisban kialakul egy organikus struktúra, amit a regresszió szükségszerűen visszabont. Felépíti, visszabontja. Ami a kényszerneurózis szimptomájaként a társadalomra nézve jóval veszélyesebb, mint a szájunkkal tikkelni avagy örökösen igazgatni a szőnyeg és a csipketerítő rojtjait. A hallgatag többség persze ilyen esetekben sem megy el sehová, nem örül meg, hanem élet üzemmódból túlélési üzemmódra vált. Megteszi mindazt, amit egy aktuális idea megvalósítása érdekében kívánnak tőle, most éppen visszabontja, amit tegnap felépített, azaz végrehajtja önmagán saját regresszív készítetése minden sötét jóslatát. Túlélési üzemmódban a társadalom minimális működőképességét nem a kormány, nem a kényszerképzetek szépségébe, a bűnösök megnevezésének és megbüntetésének rituális élvezetébe és a rombolás örömebe feledkezett populus opportunitása, hanem az ellenállási gócok kis struktúrai biztosítják. A szakmai szabályok többé nem érvényesek, hiszen a társadalomnak most megint egy újabb idea jegyében, ismét a kör négyesítésén kell fáradoznia, de furcsa módon mégis elég sok ember marad, aki napi munkájában nem a komédia, hanem saját szakmája szabályrendszerét igyekszik követni, még ha a komédiázó kormány adminisztrációja folyamatosan betart is neki, leépít, kiépít, boldogít és elbocsát, azaz örök időkre be akarja biztosítani egyedül üdvözítő neurózisát. Ha nem sikerült befejeznünk a modernizációt, akkor egyszer s mindenkorra fejezzük be a restaurációt. A regresszió, a premodern restauráció befejezése érdekében nem pusztán a tulajdonviszonyok átrendezésére, az állami adminisztráció átszabására vagy a hierarchiák átírására törekszik, hanem frontálisan megy neki a társadalomnak. Mindennek és mindenkinek. Habár tévedés lenne azt hinni, hogy a regresszióval szemben kifejtett ellenállás föltétlenül progresszív. A hosszabban tartó regressziós fázisok miatt a passzív ellenállásnak legalább annyira gazdagok a kényszerképzetekre épülő hagyományai a régióban, mint a kollektív neurózis regressziós kitéréseinek és excesszióinak, s ezért nem árt tudnunk róla, hogy a passzív ellenállás sem realista. Túlélési módra állított köznapi élete nem engedí, hogy a vetemedettség egészét vagy akár egyes okait megértse, s így a kényszerképzetek és hiedelmek elmélyítésében lehetőség szerint ne vegyen részt. Nem a megértés stratégiája áll mögötte, még csak nem is a szakma minimalizált ethosza, hanem alkalmi taktika, rövid távú csoportérdek, egyéni ügyeskedés, hősi póz. Regresszióban a progresszió híve akár akarja, akár nem, azzal azonosul, amivel szemben áll, habár ezt nem veszi észre, s ha netán észrevenné, akkor sem értené. Egy igen egyszerű pszichológiai szükségszerűséget kéne tudomásul vennie. Ő azonban történeti, etikai vagy politikai motívumok között kotorászik. Ahhoz, hogy a

regressziót valaki megértse, előbb majd minden elemét önmagában kell fel-lelnie, átélnie, azaz saját regresszív hajlamait működésük közben szépen megfigyelnie és értékelnie; ennél riasztóbbat nem is követelhetnénk egy passzív ellenállásba feledkezett neurotikustól, aki éppen morális hősnek képzelet önmagát. Etikái vagy politikai szinten akarja megoldani, amit mentális szinten, önismereti eszközökkel, kizárólag neki magának kéne megoldania.

A regresszív gondolkodás erősen redukcionista. Nem az okok és következmények együttesével, egyetlen okkal, nem a feltételek rendszerével, egyetlen feltétellel foglalatostkodik. Túlélési módban, heroikus ellenállói szerepében az alattvaló vagy az ellenálló sajnos ugyanazt teszi. Nem differenciál, hanem kínosan nagyol, ő sem képes az absztrakcióra. Legbecesebb tulajdonságát, saját empátiáját kerüli ki az örökös nagyolással és háritással. Vagy éppen pózol, grimaszol, elszórakoztatja önmagát, másokat szórakoztat. A háziszolga a szobalány legnagyobb öröme beleköp az úr levesébe. Neurozisének mintájával korábbi regressziós vagy ellenállói cselekvésmintáit követi. Önerőből nem tud kimászni neuroziséből, azaz bosszúra vagy megváltásra vár. Nincs betegségtudata. A terapeutát elutasítja. Az anomália egyetlen okát ő maga is személyek csoportja vagy akár egyetlen személy ténykedésében látja. Álló nap Tisza Pistát szidja. Nem unja el. Csak ne kelljen tudomást vennie azon feltételek komplikált rendszeréről, amely a kárhozott személyt vagy a kárhozott csoportot a regresszív gondolkodást helyeslők és gyakorlók nagy tömegéből kiemelte.

Politikai értelemben a regresszió egy korábbi történelmi állapot visszaállítására, netán a boldogsággal teli jövőre hivatkozik. De akár így, akár úgy teszi, a kívánatos és a reálist, miként megannyi regresszív elődjének, neki sem sikerül a saját tevékenységében összehoznia. Vágyalomnak, rosszabb esetben agyrémnek bizonyul a kívánatos. Elsősorban azok szemében, akik a kívánatos jegyében fogant követeléseket végrehajtják. Regresszióban majd mindenki tartósan maga előtt tolja a jövőben kívánatos, amitől a társadalom tagjai elveszítik személyes kreativitásukat. Nem tudnak saját igényeik szerint cselekedni, s ezért depresszióba zuhannak. Amit maguk sem értenek. Amit a külvilág sem ért, és főleg nem követ. Nem azért, mert a külvilág gonosz vagy ostoba, hanem azért, mert a kényszerneurotikus cselekvéseknek nincs hasznosítható tanulsága. Az ország vagy a régió ismét leszakadt az egymást követő nagy modernizációs áramlatokról. Ez viszont tényszerű. Megmarad a veszteség, a bukás, a sikertelenség, az elkésetttség több évszázados neurotikus tudatánál és kultuszánál. Ami a tényleges jövő szempontjából azt jelenti, hogy a háziszolga és a szobalány holnapután pontosan úgy és ott gondolja majd a társadalomépítő munkát újratekdeni, ahogy és ahol társadalomépítő

munkát nem lehet sem újrakezdeni, sem elkezdni. Valaki ismét bele fog köpni mások levesébe és örülni fog ennek.

A regresszív fázis valóságos mintája és hőse az a heroikusan infantilis személyiség, aki korai élményeit, mondjuk így, banális individuális sérüléseit, nem csupán túlértékeli, hanem kivetíti, generalizálja, indulatokkal tölti fel, azaz egész emocionális életét indulati életre cseréli le. Az elégtétel és a bosszú gesztusát kiemeli a személyes életvezetési minták családi készletéből, a politikai élet repertoárjához csapja. Eddig a társadalomban az volt az általános elterjedt vélemény, hogy nem vagyunk állatok. Most azt állítja, igenis állatnak kell lennünk, nehogy a szomszéd állat nálunk nagyobb állat legyen. Ezt úgy érti, hogy neki a túlélés érdekében az embernél is nagyobb vadnak kell lennie, embertelenül nagy vadnak. A regresszív politika generikus és visszatérő sajátossága, hogy alapvető pszichológiai ismeretek híján is akadálytalanul közlekedik az individuális tudattartalom és a kollektív tudattartalom között. A kettő között van ugyan átjárás, csak éppen nem az indulatban, még csak nem is az érzelemben. A regresszív politikai mozgalom felidéz egy kollektív tudattalanban szunnyadó, s antropológiailag kétségtelenül adottságként létező archaikus, mágiikus vagy mitikus tudatszintet, amit nem tud többé visszazárni a palackba. Nem azért teszi, mert ravasz, nem azért teszi, mert gonosz, hanem azért teszi, mert mentálisan tudatlan, azaz öntudatlan. Az a meggyőződése, hogy minden ember nem másmilyen. Majdnem igaza van. Hiszen indulata mindenkinek van. Infantilis énjét mindenki kedvtelve dédelgeti. Olyan ember sincs, akinek ne lennének banális sérelmei, szégyenteljes titkai, azaz felsülései, vereségei, kudarcai, mi több pokoli csődjei, ne munkálna benne az elégtétel vágya, alkalmanként nyers bosszúvágy. Még ha jó esetben pórázon tartja is infantilis énjét, azaz bizonyos egyensúlyra törekszik preperszonális, perszonális és transzperszonális tudatszintje közt. A regresszív politika a legszemélyesebb sérelmek bázisán, projekcióval terjeszti ki, mintegy generalizálja saját infantilitását. Regresszív politikát infantilis lények üznek csoportosan. Vágyuk arra irányul, hogy nagy szükségükben az öntudatlanságukat egyszer végre univerzálissá tehesék. Abban is igazuk van, hogy a reflexió akcióik erejéből visszavenne, tettvágyukban lefékezne őket. Ezért zsigerből gyűlölik a reflexiót, s mindazokat, akik kultiválják. Választóit a regresszív politika indulatokkal, indulati felhívásokkal traktálja, s bizony adódnak korszakok, amikor többségben vannak és jó sokáig többségben maradnak, akik indulati felhívásokra érzékenyek, mert maguk sem művelik a reflexiót.

A regresszió nem politikai, nem gazdasági, hanem indulati szövetséget szervez, s ha ez sikerült neki – létrehozta, jól eltalálta a többség infantilis énjét – akkor attól a pillanattól kezdve az indulati szövetséget, bármi legyen

róla a véleményünk, politikai realitásnak kell tekinteni. Az önmagával és helyzetével örökösen elégedetlen sokaság indulati állaga politikailag akkor kanalizálható, az indulati tolvajnyelv akkor emelhető be a regresszív politika köznyelvébe, amikor a megelőző katasztrófák sorozatát már nem őrzi a sokaság emlékezete. S ha nem őrzi, ha nem őrizte meg, akkor biztosan jó oka volt rá, hogy ne őrizzé, vagy mindent megtegyen azért, hogy hártson és fedésben maradjon vele; az érzelmi megrendültség hiánya személyes mulasztások sorozatának következménye. Néhány tojásfejű nem tudja azt kiigazítani. A kollektív felejtést nem lehet egyéni emlékezéssel a helyére tenni. Emlékezés és felejtés elvileg duálunióban él. Az egyik vagy a másik hipertrófiája maga a neurotikus szimptóma, s mint ilyen, szintúgy az adott realitáshoz tartozik. Mikor a regresszióban idáig jutottunk, akkor azon sem kell föltétlenül csodálkozni, hogy az eseménysorok közhasznú, a környezet számára érthető politikai fogalmakkal vagy általánosan érvényes közgazdasági tendenciák mutatóival többé nem leírhatók.

A közélet infantilizálódása ugyanakkor nem speciálisan magyar jelenség, hanem masszív világtrend.

A globalizált vadkapitalizmus nyereségmaximálási kényszere az igen különböző kultúrákban, igen különböző fejlettségi fokon élő populációk infantilis tudatszintjén talált közös nevezőre. Nem a gonoszság, hanem a popzene nyilvánvaló világsikere tudatte rá, hogy egyáltalán létezik ilyen közös tudatszint. Korábban az egyéni tudat kollektív kötöttségeiről és szubsztanciáiról legfeljebb Carl Gustav Jung vagy Ken Wilber tudott.

S akkor azon esti kérdés sem megkerülhető, hogy a kapitalista gazdálkodás vajon összeegyeztethető-e a józan ésszel vagy az értelemmel. Olyan dolgokkal, amelyeket elvárunk tőle. Az a feltevés, hogy a folytonos növekedés eszméjéhez és a nyereségmaximálás kényszeréhez kötött kapitalizmus csak helyileg és csak alkalmilag. A kapitalista gazdálkodás ma olyan világméretű rendszereket épít és működtet, amelyek csak helyileg vagy alkalmilag, úgymond izoláltan értelmesek, járulékos ártalmaikkal viszont globálisan veszélyeztetik azon személyek túlélését, akiknek e világméretű növekedési rendszereket a jövőben működtetniük kéne. A nemzeti keretek között működő demokráciák immár nem képesek regulálni a globális keretek között működő kapitalizmust, s nem is áll érdekükben egy ilyen értelmes reguláció. A kapitalizmus és a demokrácia között pedig nincsen oksági kapcsolat. Kapitalizmus egy ideig a diktatúrában is remekül elvan. Legfeljebb azt lehet a kapitalizmus értelmi készségének mentségére elmondani, hogy a hidegháború korszakában, a legfejlettebb ipari államokban, saját primátusának megőrzése érdekében, demokratikus politikával, a hatalommegosztás intézményeivel regulálta saját tevékenységét, mintegy visszafogta expanzív alapösztönét, s

hosszú távon így biztosította fölényét a megvalósult szocializmusokkal szemben. De csak és kizárólag Európában. Az Egyesült Államokban nem, a harmadik világban még kevésbé. Európában hatékonyan termelt és ugyanakkor hatékonyan volt szociális. A berlini fal leomlása óta visszafordult a prioritási sorrend, még nemzeti keretek között sem a politikai értelem irányítja a gazdaságot, hanem a nemzeti keretek felett tevékenykedő gazdaság irányítja a helyi politikát. A hidegháborús politika nagy vívmányát, a szociális piacgazdaságot regressziós politikával mindenütt visszabontották a bankok és a befektetők. Ugyanazon személyek, akik előzőleg felépítették. Ahol maradt belőle valamennyi, Franciaországban, most bontja a szocialista kormány. A kurzusváltás viszont alkalmatlanná tette a demokráciát a globális regulációra.